

Câteva repere istorice: Liturghiile bizantine

Ritul bizantin este ritul liturgic propriu Bisericii Ortodoxe

Ca o expresie a lucrării Duhului Sfânt în Biserică, forma originală a Liturghiei a evoluat de-a lungul secolelor. Factori cum sunt contribuția personală a marilor liturgisti și ierarhi, adaptări locale, accentuarea anumitor amănunte etc., au dus, în diferite regiuni, la conturarea unor variante în slujirea Sfintei Liturghii. Aceste variante s-au individualizat treptat în rituri liturgice, adică în forme particulare, distincte, de actualizare a jertfei Mântuitorului în Liturghie.

Dacă în primele trei secole au fost dominante riturile liturgice specifice principalelor centre creștine de atunci (Ierusalim, Antiohia, Cezareea Capadociei, Alexandria, Roma), începând cu sec. IV dH, odată cu creșterea importanței Constantinopolului, s-a conturat și s-a impus ritul liturgic constantinopolitan sau bizantin. Ritul bizantin a devenit ritul liturgic propriu Bisericii Ortodoxe.

Liturghiile ritului bizantin

Liturghiile ritului bizantin au fost alcătuite de Sfinții Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur. Așa numita „Liturghie a darurilor mai înainte sfințite”, pusă sub numele Sfântului Grigore Dialogul, nu este de fapt o Liturghie deoarece în cadrul ei nu se aduce Sfânta Jertfă și nu se sfințesc darurile. Ea este un ritual solemn de împărtășire cu Sfintele Taine sfințite la una din Liturghiile propriu-zise.

Sfântul Vasile cel Mare (379), Arhiepiscop al Cezareei Capadociei, mare teolog și păstor al Bisericii, a redactat pe baza tradiției capadociene o Liturghie care a fost adoptată și la Constantinopol. Vechimea și autenticitatea acestei Liturghii este confirmată de numeroase mărturii.

La sfârșitul sec. IV și începutul sec. V dH. a ajuns Arhiepiscop al Constantinopolului Sfântul Ioan Gură de Aur, originar din Antiohia. El a redactat o Liturghie, în tradiție antiohiană, care îi va purta numele. Lipsa unor mărturii la contemporanii, istoricii, biografii și panegeriștii acestui Sfânt Părinte cu privire la alcătuirea Liturghiei a făcut ca autenticitatea acesteia să fie contestată. Dar s-a demonstrat că rugăciunile sacerdotale ale Liturghiei, inclusiv anaforaua liturgică, aparțin Sfântului Ioan Gură de Aur care, preluând o tradiție mai veche, le reformulează cu propriile sale cuvinte.

Până în sec. X Liturghia Sfântului Vasile cel Mare era Liturghia slujită în mod curent în Biserica Ortodoxă fapt dovedit de așezarea ei în manuscrise, până în sec. X, înaintea Liturghiei Sfântului Ioan Gură de Aur.

- În prezent Liturghia Sfântului Vasile cel Mare se slujește numai de zece ori pe an și anume:
- În ziua Sfântului Vasile cel Mare (1 ianuarie);
- În primele cinci duminici din Postul Mare;
- În Joia Mare și Sâmbăta Mare;
- În ajunul Crăciunului și Bobotezei; dacă aceste ajunuri cad sâmbăta sau duminica atunci în ziua ajunului se săvârșește Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur, iar în ziua praznicului Liturghia Sfântului Vasile cel Mare.

Deosebirile principale dintre Liturghia Sfântului Vasile cel Mare și cea a Sfântului Ioan Gură de Aur constau în conținutul rugăciunilor rostite de preot și, mai ales, al rugăciunii centrale prin care se aduce Sfânta Jertfă numită anafora liturgică. Rânduiala lor însă este aproape identică.

Structura originară a Liturghiilor bizantine

La momentul redactării lor cele două Liturghii erau mult mai simple decât astăzi având următoarea structură:

- Adunarea în Biserică a credincioșilor și intrarea episcopului și a preoților
- Liturghia Cuvântului (catehumenilor)
- Lecturi din Vechiul și Noul Testament;
- Omilia (explicarea textelor citite);
- Rugăciuni pentru catehumeni și trimiterea acestora din biserică;
- Liturghia euharistică (credincioșilor)
- Ectenia mare;
- Rugăciuni pentru credincioși;
- Sărutarea păcii;
- Aducerea darurilor de pâine și vin;
- Rugăciunea punerii înainte;
- Anafora liturgică rostită cu voce tare și fără întrerupere de către protos;
- Frângerea pâinii;
- Împărtășirea tuturor primind Sfântul Trup al Domnului în mână și bând Sfântul Sânge din potir;
- Rugăciunea amvonului.

Evoluția Liturghiilor bizantine

Începând cu secolul V cele două Liturghii vor evolua concomitent astfel încât schimbările produse vor fi identice pentru amândouă. Această evoluție va consta în principal în dezvoltarea punctelor cărora, în schema primară, le corespund acțiuni fără cuvinte:

- intrarea în biserică;
- sărutarea păcii;
- frângerea și împărtășirea.

Să urmărim pe scurt evoluția Liturghiilor bizantine de-a lungul timpului:

- sec. V: se introduce Trisaghionul (Sfinte Dumnezeule ...), începe dezvoltarea ritualului Intrării Mari, apare obiceiul citirii în taină a anaforalei liturgice pe fondul creșterii importanței imnelor cântate;
- sec. VI: se introduce rostirea Crezului și cântarea Heruvicului;
- sec. VII: începe dezvoltarea ritualului Proskomidiei, se introduce împărtășirea laicilor cu lingurița, se renunță la citirea textelor din Vechiul Testament, ectenia mare se mută înainte de Trisaghion, se generalizează citirea în taină a anaforalei;
- sec. VIII: se introduce ectenia întreită, antifoanele cuprinzând psalmii 91, 92, 94, imnul „Unule Născut”, se adaugă otpustul;
- sec. X: se introduce Axionul;
- sec. XI: se adaugă Bindecuvântarea mare, rugăciunea de dinainte de Evanghelie rostită cu voce tare, sărutul păcii se restrânge la clerul din altar;
- sec. XII: ectenia mare este mutată după Bindecuvântarea mare;

- sec XIV: la antifoanele duminicale se folosesc psalmii tipici și Fericirile. Patriarhul Filotei alcătuieste o Diataxă fixând rânduiala Liturghiei.

În perioada următoare Liturghiile bizantine nu au mai cunoscut schimbări majore, fapt favorizat și de apariția edițiilor tipărite ale Liturghierului. Cu toate acestea evoluția Liturghiei nu a încetat deoarece, așa cum arătam în articolul precedent, Liturghia este un organism viu și nu o relictă a istoriei.